

νική ψυχολογία τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ ἐν γένει πνευματικοῦ βίου υποδιαιρουμένη: α) ὡς πρὸς τὰ ἀντικείμενα 1) εἰς Ζωοψυχολογίαν, 2) εἰς Παιδοψυχολογίαν, 3) εἰς ψυχολογίαν τοῦ ἐρήθου, 4) εἰς ψυχολογίαν τῶν μαζῶν, 5) εἰς Δαιμοψυχολογίαν, 6) εἰς Παραψυχολογίαν καὶ 7) εἰς Ψυχοπαθολογίαν. β) ὡς πρὸς τὴν μέθοδον 1) εἰς συγκριτικὴν, 2) εἰς διαφορικὴν, 3) εἰς ψυχοανάλυσιν, 4) εἰς ψυχολογίαν ἐπιδόσεων καὶ ὀριμότητος πνευματικῆς, 5) εἰς Παιδαγωγικὴν ψυχολογίαν, 6) εἰς Ψυχογενεσίαν.

4. Ὅρισμός τῆς ψυχολογίας καὶ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας.

α'. **Θέσις τῆς ψυχολογίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ Φιλοσοφίᾳ.**

Ἡ σχέσις τῆς ψυχολογίας πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας ὑπέθεξε πάντοτε διάφορος καὶ κημαινομένη, ἀναλόγως πρὸς τὸ πλάτος καὶ τὴν ἔκτασιν, ἅτινα ἐδίδοντο εἰς αὐτήν. Εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ὡς ἐμφανίζεται αὕτη συστηματοποιημένη διὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ ψυχολογία ὑπάγεται εἰς τὴν φυσικὴν ὡς περὶ φύσεως ἀνθρώπου φιλοσοφία καὶ ὡς τοιαύτη ἐξυτηρετεῖ μὲν τὴν φιλοσοφίαν δι' εἰδικῆς τινος ἐμβλαδύσεως εἰς τὰ κατὰ τὸν ἀνθρώπον, ὑπόκειται δ' εἰς τὰς ἐχούσας ἀντικείμενον τὴν διανόησιν καὶ τὴν βούλησιν ἐπιστήμας. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἡ ὑπερεκτίμησις τῆς διανοήσεως ἐν πᾶσι καὶ πανταχοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἡ διανόησις, ὁ λόγος, τὸ πνεῦμα, τίθενται εἰς πολλὴ ἀνωτέραν μοῖραν ἐν σχέσει πρὸς τὰ αἰσθητήματα καὶ τὸ ὄρεκτικὸν ἢ ἐπιθυμητικόν, ἢ πρὸς τὸ θυμικὸν καὶ τὸ βουλευτικόν. Ἐκεῖνα εἶναι τὸ ὄν, αἱ ἰδέαι, ταῦτα ἐκδηλώσεις κατώτεραι σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὸ σῶμα, ἐν ᾧ ὁ νοῦς καὶ ἡ διανόησις εἶναι ἐγκλεισμένα. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐν τῇ κατὰ Ξενοκράτην διαιρέσει τῶν ἐπιστημῶν, ὁ Πλάτων τὴν μὲν Θεωρίαν τῆς Γνώσεως, τὰ Μαθηματικὰ καὶ τὴν Διαλεκτικὴν, τὰς ὁποίας θεωρεῖ ὡς βάσεις τῆς «ἐπιστήμης» ἀνάγει εἰς τὴν διανόησιν, τὴν δὲ Ἠθικὴν εἰς τὴν βούλησιν καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὴν Φυσικὴν εἰς τὰ αἰσθητήματα. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐπίσης, τὰς μὲν θεωρητικὰς ἐπιστήμας βασίζει εἰς τὴν Γνώσιν καὶ εἰς τὴν διανόησιν, εἰς τὰς ὁποίας πάλιν στήριζει τὴν Διαλεκτικὴν καὶ τὴν Φυσικὴν μετὰ τῶν ὑποδιαίρεσέων τῶν τῆς Ἀναλυτικῆς (λογικῆς), Μεταφυσικῆς, Μαθηματικῶν, Φυσικῆς καὶ ψυχολογίας, τὰς δὲ πρακτικὰς, Ἠθικὴν, Πολιτικὴν, Ρητορικὴν καὶ Ποιη-

τικὴν εἰς τὴν σκόπιμον ἐνέργειαν τὴν ἐρειδομένην εἰς τὴν βούλησιν καὶ εἰς τὰ συναισθήματα. Ἡ ψυχολογία κατὰ ταῦτα εἶναι μονομερὴς τις ἐπιστήμη «ὅσον ἀρχὴ τῶν ζῶων» κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη (Περὶ ψυχῆς 402α 5) ὑπαγομένη εἰς τὴν Φυσικὴν ἢ Φιλοσοφίαν περὶ φύσεως καὶ διὰ ταύτης σχετιζομένη πρὸς τὴν καθ' αὐτὸ καὶ τὴν γενικὴν ἐπιστήμην, τὴν Φιλοσοφίαν.

β'. Ἡ ψυχολογία ὑπὸ τῶν διαίρεσιν τῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὸν μεσάϊωνα καὶ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναγεννήσεως

Ἡ σχέση αὕτη τῆς ὑπαλληλίας τῆς ψυχολογίας πρὸς τὴν Φυσικὴν καὶ πρὸς τὴν Φιλοσοφίαν διατηρεῖται ἐπὶ πολὺ κατόπιν, διότι ἴσχυεν ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἀριστοτέλους. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἀρχίζει νὰ διακρίνηται καὶ ἰδιαιτέρος κλάδος καθαρῶς φιλοσοφικός, ὅπου ἡ ψυχολογία ἀποτελεῖ πλευρὰν τῆς μεταφυσικῆς σκεψεως διὰ τῶν περὶ οὐσίας καὶ ἀθανασίας ψυχῆς θεωριῶν τῶν πατέρων καὶ τῶν φιλοσόφων τῆς χριστιανικῆς περιόδου καὶ τοῦ Μεσαίωνος. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ἔκτασιν τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ψυχολογικῆς ἐρεῦνης. Αὕτη ἐξυπηρέτει πάντοτε τὴν Φιλοσοφίαν καὶ τὴν Θεολογίαν, ὅταν δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀναγεννήσεως ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις ὑπόκηται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, ἡ ψυχολογία περιορίζεται καὶ πάλιν εἰς εἰδικὴν ἔρευναν τῆς περὶ φύσεως φιλοσοφίας ἐντοπιζομένης εἰς τὴν ἀνθρωπίνην σύστασιν καὶ φύσιν». Ὁ Francis Bacon (1605—1623) De dignitate et augmentis scientiarum) κατὰ τὴν κατάταξιν τῶν ἐπιστημῶν εἰς τὸ «Globus intellectualis» τὴν ψυχολογίαν ὑποτάσσει εἰς τὴν ἀτομικὴν ἀνθρωπολογίαν, ἥτις μετὰ τῆς Κοσμολογίας καὶ τῆς φυσικῆς θεολογίας ἀποτελεῖ κλάδον τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐπιστήμης, τῆς Φιλοσοφίας, ἀναγομένης εἰς τὴν διανόησιν (ratio) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν εἰς τὴν φαντασίαν ὑπαγομένην ποίησιν καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν τὴν βασιζομένην εἰς τὴν μνήμην. Ἡ ἔρευνα καὶ ἡ παρατήρησις τῶν φαινομένων καὶ τῶν λειτουργιῶν τοῦ ψυχικοῦ βίου ἀρχίζει νὰ λαμβάνῃ ἔκτασιν καὶ ἐμπειρικὸν χαρακτῆρα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν νοολογικὸν καὶ μεταφυσικόν, ὃν ἔφερον αἱ μέχρι τοῦδε ψυχολογικαὶ ἔρευναι. Πλὴν τούτων δὲ καὶ ἡ ὑποκειμενικὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων διαίρεσις τῶν ἐπιστημῶν, ἥτις ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος ἐπικρατεῖ (ἐφ' ὅσον αἱ ἐπιστήμαι διηροῦντο κατ' ἀναγωγὴν εἰς τὴν διανόησιν, φαντασίαν, μνήμην κλπ.) συντείνει εἰς τὴν βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον γενίκευσιν τῆς ψυχολογίας. Κατὰ τὸν Bacon ὑπέρχεται καὶ εἶναι ἐπάλληλος τῆς λογικῆς καὶ τῆς

Ἠθικῆς, διότι περιλαμβάνει τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀνθρωπολογία» τρίτον—μετὰ τὴν φυσικὴν Θεολογίαν καὶ τὴν Κοσμολογίαν—εἶδος φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης. Τοιαύτην τινα θέσιν δίδουσιν εἰς τὴν ψυχολογίαν καὶ οἱ Γάλλοι Ἐγκυκλοπαιδισταὶ (D'Alembert 1756), ἐνῶ ὁ Christian Wolff (1679—1754) γενικεύει ἔτι περισσότερο τὴν ψυχολογίαν δίδων εἰς αὐτὴν σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ θεωρητικῇ φιλοσοφίᾳ διὰ τῆς «Psychologia rationalis» καὶ ἐντοπίζων αὐτὴν καὶ εἰς τὴν ἐμπειρίαν διὰ τῆς «Psychologia empirica». Ἀπὸ τοῦδε ἡ ψυχολογία διακρίνεται εἰς θεωρητικὴν καὶ μεταφυσικὴν μὲν ἄρ' ἐνός, εἰς ἐμπειρικὴν δ' ἄρ' ἑτέρου. Ἡ πρώτη ἀποτελεῖ μέρος τῆς καθ' αὐτὸ θεωρητικῆς φιλοσοφίας διὰ τῶν περὶ ψυχικῆς οὐσίας, ἀντιλήψεων, παρυστάσεων, μνήμης, προσοχῆς, συνειδήσεως κλπ. θεωριῶν καὶ φέρει ἐρμηνευτικὸν μᾶλλον χαρακτῆρα, ἐνῶ ἡ δευτέρα βασιίζεται εἰς τὴν πείραν καὶ εἰς τὴν παρατήρησιν, τηροῦσα διὰ τοῦτο περιγραφικὸν χαρακτῆρα.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, ὁπότε γίνεται προσπάθεια ὅπως ἡ σχέσις καὶ ἡ διαίρεσις τῶν ἐπιστημῶν στηριχθῶσιν εἰς τὸ εἶδος τῶν ἀντικειμένων καὶ τῆς ἐρεῦνης καὶ ὄχι εἰς τὰ ἐξ ὑποκειμένου φαινόμενα ἡ ψυχολογία κατὰ τὴν ἐπισυμβῆσαν οὕτω διάκρισιν πνευματικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐτήρησε τὴν στάσιν αὐτῆς μεταξὺ τῶν δύο τούτων διὰ τοῦ μεταφυσικοῦ μὲν ἄρ' ἐνός, διὰ τοῦ ἐμπειρικοῦ δ' ἄρ' ἑτέρου χαρακτῆρος αὐτῆς. Ἄλλ' ἡ ἐπαμφοτερίζουσα αὕτη κατίστασις τῆς ψυχολογίας ἔφερε καὶ εἰς τὰς ἀκρότητας, ἤτοι εἰς τὴν ὑποταγὴν αὐτῆς ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμας ἢ εἰς τὰς φυσικὰς τοιαύτας. Τὸ δυαδικὸν σύστημα ἔφερεν εἰς μονισμόν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰς περὶ ψυχῆς θεωρίας ὁ Hegel ὑπάγει εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὡς καθ' αὐτὸ διδασκαλίαν ἐπιστήμης, ἐνῶ ὁ Schelling εἰς τὴν φυσιοφιλοσοφίαν, ὅρ' ἦν ὑπάγει καὶ τὴν περὶ ἀνθρώπου φιλοσοφίαν καὶ ἐπιστήμην. Ὁ Auguste Comte (Cours de philos. positive) τὴν ψυχολογίαν ὑπάγει εἰς τὴν Βιολογίαν καὶ ἐν μέρει καὶ εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν μὴ ἀναγνωρίζων αὐτὴν ὡς ἰδιατέραν ἐπιστήμην, ἐνῶ ὁ Herbert Spencer τὴν κατατάσσει εἰς τὴν κατ' αὐτὸν ὁμάδα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν θέτει παράλληλον πρὸς τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν Γεωλογίαν, τὴν Βιολογίαν καὶ τὴν Κοινωνιολογίαν.

γ'. Ἡ σύγχρονος κατάταξις τῆς ψυχολογίας
μεταξὺ τῶν ἐπιστημῶν.

Ὁ Herbart προσπαθεῖ καὶ πάλιν νὰ δώσῃ ἀνεξαρτησίαν καὶ ἀθυπόστασιν εἰς τὴν ψυχολογίαν μετὰ τὰς ἰδεαλιστικὰς καὶ τὰς θεωρίας

τοῦ θετικισμοῦ. Τὰς μεταφυσικὰς αὐτοῦ θεωρίας περὶ οὐσίας ψυχῆς, ὅπως καὶ τὰς ἐμπειρικὰς ἀντιλήψεις περὶ παραστάσεων καὶ μηχανισμοῦ αὐτῶν συγκεντρώνει εἰς τὴν ψυχολογίαν ὑπαγομένην μὲν καὶ ὑποβοηθοῦσαν τὴν Μεταφυσικὴν, ὑπερκειμένην δὲ καὶ ἐξαρτῶσαν ἐξ αὐτῆς ἄλλους κλάδους, ὅπως λ. χ. τὴν Παιδαγωγικὴν, τὴν Αἰσθητικὴν κλπ. Ἡ ψυχολογία ἀρχίζει ἐν τούτοις νὰ ἀποβάλλῃ τὸν μεταφυσικὸν αὐτῆς χαρακτήρα καὶ ἐπιπέσκει εἰς τὴν ἐμπειρικὴν αὐτῆς βάσιν, ὅπως καὶ πρότερον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ L. Vives καὶ τῆς ἀγγλικῆς φιλοσοφίας. Βαθμηδὸν ἐκτείνεται εἰς τὰ κατὰ τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν σύνθεσιν τῆς ἐμπειρίας καὶ ἀπὸ τῆς τοιαύτης αὐτῆς βάσεως βοηθεῖ σπουδαίως τὰς πνευματικὰς ἐν γένει ἐπιστήμας καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ὅταν δὲ μετὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος κατέστη γενικὴ ἐπιστήμη τῆς ἐμπειρίας, τότε ἔλαβε παράλληλον πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας θέσιν. Αὗται ἐθεωροῦντο ἐπιστήμαι «ἐξωτερικῆς» τινος ἐμπειρίας, ἐνῶ αἱ πνευματικαὶ ἐπιστήμαι καὶ μετ' αὐτῆς καὶ ἡ ψυχολογία ἐθεωροῦντο ἐπιστήμαι τῆς «ἐσωτερικῆς» ἐμπειρίας. Ἄλλ' οἱ ὄροι «ἐξωτερικῆ» καὶ «ἐσωτερικῆ» ἐμπειρία μόνον κατὰ συνθήκην ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξωσι, διότι πράγματι μία ἐμπειρία ὑπάρχει, ἡ ἐν ἡμῖν κατ' ἐπίδρασιν τῶν ἀντικειμένων, ἐνεργειῶν καὶ καταστάσεων τῆς φύσεως (ἦτοι τῆς ἐξωτερικῆς λεγομένης ἐμπειρίας), σχηματιζομένη. Ἄλλ' ἡ ἐν ἡμῖν σχηματιζομένη ἐμπειρία πάλιν, ἐπειδὴ συνίσταται ἐξ ἀντιλήψεων, παραστάσεων, ἐπιθυμιῶν, τάσεων κλπ. δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδίδῃ καὶ τὸν κόσμον τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα παρὰ τὰς σχέσεις των πρὸς τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως ἡμῶν καὶ πρὸς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, ἔχουσι καὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ πρὸς ἄλληλα σχέσεις καὶ ἀλληλεπιδράσεις φερούσας εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν ἀπ' ἡμῶν. Καὶ αἱ ἐν ἡμῖν δὲ διαθέσεις καὶ τὰ ἄλλα ἐξ ἐπιδράσεως τῶν καταστάσεων ἡμῶν προκύπτοντα ψυχικὰ φαινόμενα παρουσιάζουσιν ἐπίσης ἀνεξαρτησίαν τούτων ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τῆς φύσεως, ἦτοι τὴν ἐξωτερικὴν ἐμπειρίαν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν τὸ ἐνιαῖον μὲν τῆς ἐμπειρίας ἀπ' ἐνός καὶ ἡ ἀνάγκη παραδοχῆς ἀνεξαρτήτων καταστάσεων καὶ ἀντικειμένων ἀπ' ἐτέρου, ἀναγκάζει τὸν W. Wundt, νὰ ἄρῃ τὰς ὑποτιθεμένας μεταξὺ «ἐξωτερικῆς» καὶ «ἐσωτερικῆς» ἐμπειρίας ἀντιθέσεις καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ μίαν ἐμπειρίαν συγκεντροῦσαν τὰ ἐν ἡμῖν ψυχικὰ φαινόμενα τὰ ἐκ λειτουργίας τῆς συνειδήσεως ἡμῶν προκύπτοντα καὶ τὰ προκαλοῦντα ταῦτα ἀντικείμενα καὶ τὰς ἐπιδράσεις αὐτῶν, ἅτινα λαμβάνομεν καὶ ὡς ἀνεξάρτητα ἀπ' ἡμῶν. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἐνιαῖα αὕτη ἐμπειρία ἀπὸ ἀπόψεως συνειδήσεως καὶ ἀντιδράσεως ἡμῶν παρουσιάζεται ὑπὸ ἄμεσον μὲν μορφήν διὰ τῶν ἐν ἡμῖν ψυχικῶν φαινομένων, ὑπὸ ἔμμε-

σον δὲ διὰ τῶν ἐπιδρώντων ἀντικειμένων, διὰ τοῦτο, κατὰ τὸν W. Wundt ἀναγκαζόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ἄμεσον μὲν ἔμπειρίαν ἀφ' ἑνός, ἔμμεσον δ' ἀφ' ἑτέρου. Ἡ ἄμεσος ὄψις τῆς ἔμπειρίας ἀποτελομένη ἐκ τῶν ψυχικῶν φαινομένων, τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως ἡμῶν καὶ ἐκ τῶν ἐν ἡμῖν καταστάσεων. ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τῆς ψυχολογίας κατὰ τὸν W. Wundt, ἐνῶ ἡ ἔμμεσος πλευρὰ τῆς ἔμπειρίας συνισταμένη εἰς τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις, ἀλληλεπιδράσεις καὶ καταστάσεις τῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν φαινομένων τῆς φύσεως καὶ διὰ τούτων προκαλοῦσα τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ W. Wundt χωρίζει μὲν τὴν ψυχολογίαν, διότι ὑποβάλλει εἰς αὐτὴν ὡς εἰς ἐπιστήμην τὴν ἐρευνᾶν τῶν λειτουργιῶν τῆς ἀνθρώπινης συνειδήσεως καὶ τὸν σχηματισμὸν τῆς ἄμεσου ἔμπειρίας, σχετίζει δ' αὐτὴν πρὸς μὲν τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμιας, διότι τὴν θέτει ὡς βίασιν τῆς ἔμπειρίας ἐξ ἧς ἀναχωροῦσιν αὐταί, πρὸς δὲ τὰς φυσικὰς, διότι τὴν θεωρεῖ πραγματικὴν ἐπιστήμην ὡς ἐκείνας καὶ συγγενῆ πρὸς αὐτὰς κατὰ τὴν χημικὴν καὶ τὰς μεθόδους. Κατὰ τὴν διαίρεσιν καὶ κατάταξιν τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν εἰς φαινομενολογικὰς, γενετικὰς καὶ συστηματικὰς, τὴν ψυχολογίαν ὁ W. Wundt κατατάσσει εἰς τὰς φαινομενολογικὰς τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, αἱ ὅποια μετὰ τῶν φυσικῶν τοιούτων ἀποτελοῦσι τὰς πραγματικὰς ἐπιστήμιας (Realwissenschaften) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς καθαρῶς τυπικὰς (formale Wissenschaften). Διὰ τοῦ πραγματικοῦ δ' ἐπιστημονικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος (real) ἡ ψυχολογία μετέχει τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν. Ἐκ τῶν πρώτων λαμβάνει τὰς μεθόδους (πείραμα, παρατήρησιν κλπ.) καὶ τὴν ὑλικὴν βίασιν καὶ τὰς φυσικολογικὰς σχέσεις τοῦ σώματος καὶ τῶν αἰσθήσεων, ἐνῶ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, διὰ παρακολούθησεως τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἀνωτέρων πνευματικῶν λειτουργιῶν καὶ φαινομένων, ἀποτελεῖ τὴν βίασιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ψυχολογία, τῶν μὲν φυσικῶν ἐπιστημῶν χωρίζεται, διότι περιορίζεται εἰς τὰ κατὰ τὴν ἄμεσον ἔμπειρίαν, τῶν δὲ ἄλλων πνευματικῶν, διότι φέρει καθαρῶς φαινομενολογικὸν χαρακτῆρα (ἢ τὴν περιγραφικὸν καὶ ἐρμηνευτικὸν τῶν ἐν ἡμῖν συμβαινόντων) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν γενετικὸν χαρακτῆρα, ὃν, κατὰ τὸν W. Wundt, φέρει ἡ ἱστορία, καὶ τὸν συστηματικὸν, ὃν ἔχουσιν αἱ νομικαὶ ἐπιστήμια, αἱ οἰκονομικαὶ κλπ. Ὡς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ὁ W. Wundt θεωρεῖ τὴν ψυχολογίαν μονομερῆ ἐπιστήμην διὰ τῆς ἐρεῦνης, περιγραφικῆς καὶ ἐρμη-

νείας τῆς σχηματιζομένης ἐμπειρίας κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου ἐξυπηρετοῦσαν τὴν φιλοσοφικὴν Μεθοδολογίαν (Λογικὴν καὶ Γνωσεολογίαν), τὴν Ἀνθρωπολογίαν ἐκ τῆς περὶ φύσεως φιλοσοφίας, τὴν Ἠθικὴν, Αἰσθητικὴν, Θρησκευολογίαν, φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου κλπ. ἐκ τῆς περὶ πνεύματος φιλοσοφίας.

Ὁ τοιοῦτος καθορισμὸς καὶ ἡ διάταξις τῆς ψυχολογίας μεταξὺ τῶν ἐπιστημῶν παρὰ τοῦ W. Wundt, εὔρε μὲν ἀρκετοὺς ὁπαδοὺς, δὲν ἔλειψαν ὁμως καὶ ἄλλαι διάφοροι σχετικαὶ ἀντιλήψεις συγχρόνων φιλοσόφων, τὰς ὁποίας, ὀφείλομεν νὰ διεξέλθωμεν κατὰ τὰ γενικὰ αὐτῶν τοῦλάχιστον σημεῖα καὶ τὰς οὐσιώδεις διαφοράς. Ὁ R. Avenarius κατὰ τὸ περὶ καθαρᾶς ἐμπειρίας φιλοσοφικόν του σύστημα, παραδέχεται ὅτι βᾶσιν διακρίσεως ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀποτελεῖ τὸ ὡς «ἐγὼ» ἐκδηλούμενον καὶ τὸ εἰς αὐτὸ ἀνήκον περιβάλλον (φυσικὸν καὶ κοινωνικὸν) μεθ' οὗ ἀναποσπᾶστως εἶναι συνδεδεμένον. Ἡ ψυχολογία κατὰ ταῦτα ἀσχολεῖται εἰς τὴν αἰτίαν καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ Ἐγὼ τούτου καὶ εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸ μεθ' οὗ ἀναποσπᾶστως συνδέεται περιβάλλον. Καὶ διακρίνεται μὲν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ψυχολογία ὡς πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, δὲν χωρίζεται ὁμως τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας. Τοῦτο, διότι ὁ Avenarius ἀκολουθεῖ ἰδιαιτέρον τρόπον διαιρέσεως τῶν ἐπιστημῶν, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Σαφέστερον τοῦ Avenarius διακρίνει τὴν ψυχολογίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ὁ Ernst Mach. Οὗτος κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τῶν αἰσθημάτων χωρίζει, φυσικὰ μὲν ἀντικείμενα, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ φαινομένων συμβαινόντων ἐξ ἀλληλεπιδράσεως ἔξω ἡμῶν (φῶς, θερμότης, χῶρος κλπ.), ψυχολογικὰ δὲ φαινόμενα, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ἐξαρτήσεως ἐξ ἡμῶν. Οὕτω τὸ αὐτὸ αἰσθημα εἶναι, φυσικὸν μὲν ἀντικείμενον, ἐφ' ὅσον θεωρεῖται ἀπὸ ἀπόψεως σχέσεως καὶ ἀλληλεπιδράσεως πρὸς τὰ περικυκλοῦντα αὐτὸ ἀντικείμενα καὶ τὰς καταστάσεις τούτων, ψυχικὸν δὲ φαινόμενον ἐφ' ὅσον θεωρεῖται ἀπὸ ἀπόψεως ἐξαρτήσεως ἐξ ἡμῶν. Διακρινομένης οὕτω τῆς ψυχολογίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὑπάγονται εἰς ταύτην κατὰ τὸν Mach καὶ τὰ συναισθήματα, αἱ ὀρμαί, αἱ βουλήσεις κλπ. τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουσι τι τὸ κοινὸν πρὸς τὰ ἔξω ἡμῶν φυσικὰ ἀντικείμενα. Ἡ διάκρισις ὁμως τῆς ψυχολογίας, τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν δὲν εἶναι τόσον σαφὴς καὶ κατὰ τὸν Mach. Καὶ αὐτός, ὅπως καὶ ἄλλοι γνωσεολόγοι καὶ νοολογισταί, προσπαθοῦσι νὰ χωρίσωσι τὴν ψυχολογίαν τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν ἀνάφερόμενοι εἰς τὴν θεαλιστικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν, ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν παραστάσεων, δι' ἀφαιρέσεως καὶ

συγκροτήσεως γενικῶν καὶ κυρίων γνωρισμάτων ἐννοιῶν, σχηματίζομεν, ἢ μᾶλλον νοοῦμεν, πνευματικὰ ἀντικείμενα καθ' ἑαυτὰ καὶ ἀνεξάρτητα, εἰς τὰ ὅποια οὐδόπως δύναται νὰ ἀσχοληθῇ ἡ ψυχολογία (ἢ εἰς τὸν τρόπον λειτουργίας συνειδήσεως καὶ εἰς τὸ εἶδος τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἀσχολουμένη), ἀλλ' αἱ εἰδικαὶ πνευματικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἡ ὑπερκειμένη τούτων γενικὴ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία. Κατὰ τὸν Ed. Husserl μάλιστα, ἐφ' ὅσον ἐκάστην παρίστασιν δυνάμεθα νὰ τὴν ἀνατάμωμεν καὶ νὰ ὑποδιαρέσωμεν αὐτὴν α) εἰς ἀντικείμενον, εἰκόνα, β) εἰς περιεχόμενον (σύνολον γνωρισμάτων) καὶ γ) εἰς λειτουργίαν ἢ τοὶ ἐνέργειαν πρὸς τὸ παρίστασθαι (Husserl=Logische Untersuchungen 1901), δυνάμεθα ἐπίσης τὸ μὲν ἀνεξαρτήτως λαμβανόμενον ἀντικείμενον (ἐννοιαν) νὰ ὑπαγάγωμεν εἰς τὴν Ἰννοισεολογίαν, τὴν δὲ ψυχολογίαν νὰ περιορίσωμεν εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν παραστάσεων (περιγραφή) καὶ εἰς τὴν ἐνέργειαν (Akt) τοῦ παρίστασθαι. Παρομοίως καὶ ὁ August Messer ἀναχωρῶν ἀπὸ τῆς σκέψεως, ὅτι πᾶσα ἐπιστήμη τὴν αὐτὴν πραγματικότητα ἀπὸ διαφόρων ἀπόψεως ἀφείλει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν καὶ νὰ ἐρευνᾷ, περιορίζει τὴν ψυχολογίαν εἰς τὸν κόσμον τῶν ἐν ἡμῖν ἐντυπώσεων καὶ τῆς ἐμπειρίας. "Ἰνα δὲ μὴ οὕτω λίβη γενικώτερον χαρακτήρα ἡ ψυχολογία εἰς βίωσις τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας διακρίνει περιεχόμενον συνειδήσεως καὶ ἀντικείμενα (objectes) πέραν (transcendentale) τῆς συνειδήσεως. Ἡ ψυχολογία, ἐφ' ὅσον ἀδυνατεῖ κατ' αὐτὸν νὰ ἀσχοληθῆται εἰς τὰ πέραν τῆς συνειδήσεως, περιορίζεται εἰς τὰς ἐντυπώσεις καὶ εἰς τὴν ἐμπειρίαν, ὡς σχηματίζονται διὰ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως, ἢ λειτουργία δ' αὕτη ἀποτελεῖ τὸ κύριον αὐτῆς ἀντικείμενον. Διακρίνων δ' ὁ Messer ἰδεαλικῶς (ιδεώδεις) καὶ πραγματικῶς (ἰδεαλιστικῶς) ἐπιστήμας, ὡς πρὸς μὲν τὰς κανονικὰς ἐπιστήμας τὰς ἰδεαλιστικὰς (Λογικὴν, Ἠθικὴν, Αἰσθητικὴν) θεωρεῖ τὴν ψυχολογίαν ἐπιστήμην ἐρευνῶσαν τὸ πῶς καὶ κατὰ ποῖον τρόπον πραγματοποιεῖται καὶ σχηματίζεται τὸ περιεχόμενον αὐτῶν, ὡς πρὸς δὲ τὰς πραγματικὰς (ἰδεαλιστικὰς) ἐπιστήμας, τὰς ὑποδιαρουμένας εἰς πνευματικὰς καὶ εἰς φυσικὰς, παραδέχεται αὐτὴν ὡς ἐπιστήμην τῶν λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως, ἢ τοὶ τοῦ τρόπου τῆς δι' ἡμῶν πραγματώσεως τῶν ἀνεξαρτήτως λαμβανόμενων περιεχομένων τῶν πνευματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ Windelband καὶ ὁ Rickert ὑποδιαροῦντες τὰς ἐπιστήμας εἰς «γενικευούσας» (generalisierende) καὶ εἰς ἑξατομικευούσας (individualisierende), (ὧν αἱ μὲν πρῶται ὑποδιαροῦνται εἰς νομοθετικὰς καὶ εἰς ἰδιογραφικὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, αἱ δὲ δευτέραι εἰς ἱστορικὰς) τὴν

ψυχολογίαν υπάγουσιν εἰς τὸν ἰδιογραφικὸν τύπον καὶ εἰς τὰς παρ' αὐτῶν (Rickert) ἐπιστήμας τοῦ πολιτισμοῦ, ἀντὶ πνευματικὰς, ὀνομαζομένης ἐπιστήμας. Παραλείποντες τὴν περαιτέρω περιγραφὴν διαιρέσεων ἐπιστημῶν καὶ κατατάξεων τῆς ψυχολογίας παρὰ συγχρόνων φιλοσόφων καὶ γνωσεολόγων μὴ διακειμένων φιλικῶς πρὸς τὴν ψυχολογίαν, σημειοῦμεν ἐνταῦθα συμπερασματικῶς τὴν κατὰ τὸν W. Wundt, τὸν Th. Lipps, τὸν O. Külpe, τὸν Ebbinghaus καὶ τὸν Aug. Mes-ser θέσιν τῆς ψυχολογίας ὡς βάσεως πασῶν τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν. Εἰς τὴν ἔκτασιν αὐτῆς ταύτην ὀφείλει ἡ ψυχολογία καὶ τὰς ὑποδιαιρέσεις αὐτῆς εἰς ἀτομικὴν, κοινωνικὴν, φυσιολογικὴν, διαφορικὴν κλπ.

Ἐκ τῆς τριτοῦ, διὰ τοῦ W. Wundt κυρίως δοθείσης ἔκτασεως τῆς ψυχολογίας, ἀναχωροῦντες καὶ οἱ λοιποὶ σύγχρονοι φιλόσοφοι καὶ ψυχολόγοι δίδουσιν εἰς αὐτὴν βασικὴν πάντοτε θέσιν καὶ μεγάλην σημασίαν παρ' ὅλας τὰς ἐπὶ μέρους διαφορὰς κατὰ τὴν διαίρεσιν καὶ κατὰ τὴν κατάταξιν τῶν ἐπιστημῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ H. Münsterberg, ὁ Carl Stumpf, ὁ W. James, ὁ Th. Elsenhans, ὁ G. Störring κλπ. περιορίζοντες τὴν ψυχολογίαν εἰς τὴν περιγραφὴν καὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως χωρίζουσιν αὐτὴν τῶν φυσικῶν μὲν ἐπιστημῶν, διότι περιορίζουσιν αὐτὴν εἰς τὰς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως καὶ εἰς τὴν περιγραφὴν καὶ τὸν σχηματισμὸν τῶν λοιπῶν ψυχικῶν φαινομένων, τῶν πνευματικῶν δ' ἐπιστημῶν ἐπίσης, διότι κατ' αὐτοὺς δὲν ἀσχολεῖται ἡ ψυχολογία εἰς τὰ ἀσχέτως τῆς λειτουργίας συνειδήσεως λαμβανόμενα πνευματικὰ φαινόμενα, καὶ τῆς φιλοσοφίας τέλος, διότι ταύτην θεωροῦσι γενικωτέραν ἐπιστήμην τῶν νόμων, ἀξιωμάτων καὶ τῶν γενικῶν περὶ κόσμου καὶ ζωῆς ἀντιλήψεων.

δ'. Ὁρισμὸς τῆς ψυχολογίας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ τῆς ἐκτεθείσης ἐξελίξεως τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν περὶ τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς ἔκτασεως τῶν διαφορῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ψυχολογίας προκύπτει σαφῶς ἤδη καὶ ἡ ἐξέλιξις εἰς τοὺς ὁρισμοὺς ταύτης, ἐφ' ὅσον μάλιστα οἱ ὁρισμοὶ ἀποδίδουσι περιεκτικῶς τὰς ἀντιλήψεις ἐκείνας. Ἡδὴ ἐπὶ πολὺ, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς ἀναγεννήσεως (L. Vives) ἡ ψυχολογία ὠρίζετο ὡς ἐπιστήμη τῆς ψυχῆς ἢ τῆς ψυχικῆς οὐσίας. Ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀναγεννήσεως ἡ ψυχολογία κατ' ἐπίδρασιν τῶν προόδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐμφανίζεται τόσον ὡς ἐπιστήμη τῆς ψυχῆς ὅσον καὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῆς

ἑσωτερικῆς αἰσθήσεως (συνειδήσεως), ἡ ὁποία ἀντικατέστησε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον τὴν μεταφυσικὴν ἔννοιαν τῆς ψυχικῆς οὐσίας. Ἡ σχέση τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως πρὸς τὴν ψυχολογίαν τῶν αἰσθήσεων καὶ πρὸς τὸν σωματικὸν ὀργανισμόν ἔδωκεν ἀργότερον τὸν βιολογικὸν ὄρισμόν εἰς τὴν ψυχολογίαν, ἐνῶ ἡ μεταξὺ φυσικῶν ἀντικειμένων καὶ καταστάσεων καὶ λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων διαφορὰ περιώρισε τὴν ψυχολογίαν εἰς τὴν ἑσωτερικὴν ἐμπειρίαν καὶ λόγῳ τοῦ ἀδιαιρέτου ταύτης, κατόπιν εἰς τὴν ἄμεσον λεγομένην ἐμπειρίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ τοιοῦτος ὄρισμός δὲν ἀπέδιδε τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἐπακριβῶς καὶ κατ' ἀντιδιαστολήν, ἴδια πρὸς τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμιας ἐχούσας ἐπίσης βίαν τὴν ἑσωτερικὴν ταύτην ἢ ἄμεσον ἐμπειρίαν, διὰ τοῦτο ἡ ψυχολογία ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁρίζεται ὡς ἐπιστήμη τῆς «ἐνότητος ὅλων τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν».

Ἄλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν καθορίζεται βεβαίως τὸ περιεχόμενον τῆς ψυχολογίας, διότι λέγοντες «ἐνότητα ψυχικῶν λειτουργιῶν» ἔχομεν ὑπ' ὄψιν πάντοτε εἰκονικὴν τινα παρουσίασιν περιορίζουσαι μὲν τὸ βῆθος καὶ τὸ περιεχόμενον, μὴ καθορίζουσαι ὅμως ταῦτο. Τοῦτο διότι ἡ ἔννοια τῆς ἐνότητος τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν τίθεται ἐνταῦθα μεταφορικῶς ὑποδηλαῦσαι τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως, ἡ ὁποία ἀντικαταστήσασα τὴν ἔννοιαν τῆς ψυχῆς τελευταίως, θεωρεῖται ὡς ὁ δεσμός ὅλων τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν. Ἐάν ὅμως ἠθέλωμεν ὁρίσῃ τὴν ψυχολογίαν ὡς ἐπιστήμην ἐρευνῶσαν καὶ ἐξηγητοῦσαν τὰς ὑπὸ τύπον συνειδήσεως ἐκδηλουμένας διαφόρους ψυχικὰς λειτουργίας, τότε περιορίζομεν αὐτὴν εἰς ψυχολογίαν τοῦ ἀτόμου καὶ ἐν τιαύτῃ περιπτώσει αἱ γενικώτερα πνευματικὰ λειτουργία, αἱ ὑπὸ τύπον ἀντιλήψεων περὶ κόσμου καὶ ζωῆς καὶ ἰδεωδῶν ἐξελισσομένην ἐκδηλούμενα καὶ δυνάμενα μόνον νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἀνιπτύξεως καὶ τῆς ἐξελλξεως τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως, μένουσαν ἔξω τοῦ κύκλου τῆς ψυχολογίας. Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον ἡ ἔκτασις τῆς ψυχολογίας ὁφίσταται τόσην μείωσιν ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρητὰ ἀποτελοῦσα γενικὴν βίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης. Ἄλλὰ τότε, ἢ ἡ ἐπιστήμη θὰ ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἄνευ βίσεως καὶ ἐρμηνευτικῆς ἀρετηρίας, ἢ ἔπρεπε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Μεταφυσικὴν καὶ τὰς σχετικὰς ὑποθέσεις. Δοθέντος ὅμως ὅτι ἡ ἐμπειρία ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς ἐπιστήμης, ἢ ἐρμηνεία τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐμπειρίας ταύτης διὰ τῆς λειτουργούσης συνειδήσεως, ἀποτελεῖ κατ' ἀνάγκην ἀντικείμενον ψυχολογικῆς ἐρεῦνης. Τεθείσης δ' οὕτω τῆς βίσεως τῆς ψυχολογικῆς ἐπι-

στήμης, δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ τὰ ἀναγνωρισθῆ καὶ ἡ ὑπερβαίνουσα τὰ ὅρια τῆς λειτουργίας ἀτομικῆς συνειδήσεως ἔκτασις αὐτῆς. Ἐν τούτῃ περιπτώσει ὅμως πρέπει νὰ καθορισθῆ μὲν ἀκριβῶς ἡ ἔκτασις καὶ τὸ πλάτος, ὡς καὶ ἡ σχέσις τῆς ψυχολογίας πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας, νὰ δοθῆ δὲ καὶ ὁ κατάλληλος ὀρισμὸς αὐτῆς ὡς πρὸς τὸ βίβλιον, τὸ ὁποῖον δύναται καὶ πρέπει νὰ ἔχη. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀναλάβωμεν πάλιν ἐξ ἀρχῆς τὴν θεωρίαν περὶ διαιρέσεως καὶ καθορισμοῦ τῶν ἐπιστημῶν. Ἀναγνωρίζοντες δὴλαδὴ μίαν γενικὴν πραγματικότητα, ἐκδηλουμένην, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν φαινομένων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ὑπὸ τύπον συνειδήσεως καὶ πνευματικοῦ βίου ἐκδηλουμένης ζωῆς, ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι συνολικῶς ἡ γενικὴ αὕτη πραγματικότης ἔρευνᾶται καὶ ἐρμηνεύεται κατὰ τρεῖς διαφόρους τρόπους: 1) διὰ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν, 2) διὰ τῆς ψυχολογίας καὶ 3) διὰ τῆς φιλοσοφίας (*).

ε'. Αἱ εἰδικαὶ φυσικαὶ καὶ πνευματικαὶ ἐπιστήμαι.

Ἐκ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν, αἱ ὁποῖαι, λόγῳ τοῦ εἴδους καὶ τῆς συνθέσεως τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐρευνωμένων ἀντικειμένων, διαίρουνται εἰς φυσικὰς καὶ εἰς πνευματικὰς, αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἐκ τῆς εἰρημένης συνολικῆς πραγματικότητος λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψιν τὰς καταστάσεις καὶ τὰς ἀλλαγὰς καταστάσεων ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν ἀψύχων, ἢ τῶν εἰς μηχανικὰς καθαρῶς σχέσεις καὶ ἀλληλεπιδράσεις διατελούντων ἀντικειμένων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν ἐμψύχων, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ βιολογικῶν σχέσεων καθορίζουσῶν τὴν ὑπαρξίν των καὶ τὰς σχέσεις χώρου καὶ χρόνου, ἤτοι θέσιν, κίνησιν, μορφήν κλπ. Αἱ πνευματικαὶ ἐπιστήμαι βασίζονται βεβαίως, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς φυσικὰς, εἰς τὰ διὰ τοῦ προφορικοῦ καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου κατὰ διαδεχομένας ἀλλήλας χρονικὰς περιόδους διδόμενα δείγματα τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ δείγματα ταῦτα τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας ἐκδηλοῦνται εἰς τὰς σχέσεις τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, εἰς τὸ δίκαιον, εἰς τὴν οἰκονομίαν, εἰς τὴν τέχνην, εἰς τὴν ἱστορίαν, εἰς τὰς ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς σχέσεις καὶ παραδόσεις κλπ. Εἰς τὰς τοιαύτας δὲ πνευματικὰς ἐπιστήμας συγκαταλέγονται καὶ αἱ τυπικαὶ λεγόμεναι ἐπιστήμαι, αἱ μαθηματικαὶ καὶ αἱ λογικαὶ ἔρευναι, αἱ ὁποῖαι προκειμένου μὲν περὶ γεγονότων ἐν τῇ φύσει βασίζονται εἰς τὸν ἀριθμὸν καὶ εἰς τὸ μέτρον,

(*) Περὶ G. F. Lipps Psychophysik καὶ Mythenbildung und Erkenntnis.

προκειμένον δὲ περὶ ἐκδηλώσεων τοῦ πνευματικοῦ βίου ἔχουσιν ὑπ' ὄψιν κανόνας, ἀξιώματα καὶ διατάξεις. Αἱ φυσικαὶ καὶ αἱ πνευματικαὶ αὗται ἐπιστήμαι, ὁμοῦ λαμβανόμεναι, ἐρευνῶσι βεβαίως σύμπασαν τὴν πραγματικότητα κατὰ περιεχόμενον, κατὰ τύπον καὶ κατὰ μορφήν, ἀλλ' ἀντικειμενικῶς ὅλως καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς λειτουργίας συνειδήσεως καὶ τοῦ ψυχικοῦ βίου. Τὸ αὐτὸς ἀντικειμενικῶς λαμβανόμενον—εἴτε φυσικὸν καὶ μηχανικόν, εἴτε πνευματικόν—ἀποτελεῖ δεδομένον καὶ ὑπόθεσιν, μὴ σχετιζομένην πρὸς τὴν ἔρευναν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ τρόπου τῆς ἐν ἡμῖν λειτουργήσεως συνειδήσεως, ἢ τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου ἡμῶν.

στ'. Ἡ ψυχολογία.

Ἄλλὰ, τὸσον τὰ ἀντικείμενα τῆς γρίσεως, ὅσον καὶ αἱ καταστάσεις τῆς ζωῆς, ὑφίστανται καὶ εἰς τὰς ἐντυπώσεις ἡμῶν, εἰς τὴν πείραν καὶ εἰς τὰς ιδέας περὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν, ὡς συμπεραίνομεν, εἴτε δι' αὐτοπαράτηρησίν, εἴτε διὰ παρατηρήσεως τῶν πρὸς αὐτὸς ἐπικοινωνοῦμεν ἄλλων ἀνθρώπων. Αἱ ἐντυπώσεις δὲ καὶ αἱ ιδέαι αὗται προκαλοῦσι, καὶ κατ' ἑαυτὰς, καὶ ἐξ ἀμέσου ἐπιδρῶσιν τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν καταστάσεων τῆς ζωῆς, ἀλλαγὰς καταστάσεων τοῦ συνόλου ἡμῶν, ὅπερ ὀνομάζομεν Ἔγῶ καὶ τὸ ὅποιον διακρίνομεν τῶν ἄλλων ἀντικειμένων ἀκριβῶς λόγῳ διακρίσεως τῶν ἐπιδρῶσεων καὶ τῶν ἀλλαγῶν καταστάσεων, ἕνεκα τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἀτομικὸν ἡμῶν τοῦτο Ἔγῶ, ὀλιγώτερον τῶν ἀντικειμένων δύναται νὰ ἐννοηθῇ ὡς δυνάμενον νὰ ὑπάρξῃ ἀνεξαρτήτως, ἀσχέτως καὶ κατ' ἑαυτό. Ἐκδηλοῦται ὁμοῦς ἐν τῇ ἀλλαγῇ τῆς ζωϊκῆς καταστάσεως καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ταιαύτης ἀλλαγῆς ἀντανακλᾷ εἰς τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποτελοῦσιν ἐκδηλώσεις τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν, διότι ἐπὶ τῇ βίσει τῶν ἀλλαγῶν τῆς ζωϊκῆς ἡμῶν καταστάσεως ἔρχονται εἰς τὴν συνείδησιν ὡς ἀξανακείμενικευσις τοῦ ἐγῶ ἡμῶν. Ἄλλὰ καὶ τὰ ἀντικείμενα, τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ αἱ καταστάσεις τῆς ζωῆς δὲν εἶναι δυνατὸν ἐν ταιαύτῃ περιπτώσει νὰ ἀποτελῶσι σκιὰς, φαντάσματα ἢ κόσμον τινὰ μόνον ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν ὑπάρχοντα. Ἀποτελοῦσι πραγματικότητα, ἥς τὰς ιδιότητας καὶ τὰς μορφὰς ἐρευνῶσιν αἱ εἰδικαὶ ἐπιστήμαι. Ἡ αὐτὴ ὁμοῦς πραγματικότης ἐπιδρῶσα καὶ ἐφ' ἡμῶν προκαλεῖ ἀλλαγὴν καταστάσεων καὶ ἐντυπώσεων διαδεχομένων ἀλλήλας καὶ συντελουσῶν εἰς ἰδιότροπον καὶ ἰδιότυπον ἐξέλιξιν τοῦ βίου ἡμῶν. Ἡ ἔρευνα δὲ καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν ἐναλλασσομένων καὶ διαδεχομένων ἀλλήλας καταστάσεων ἡμῶν καὶ τῆς διὰ τούτων συμβαινούσης ἐξε-

λίξεως, ἀποτελοῦσι τὸ ἰδιαίτερον περιεχόμενον τῆς ψυχολογίας. Κατ' αὐτὸν λοιπὸν τὸν τρόπον καθορίζεται ἀκριβέστερον τὸ πλάτος καὶ ἡ ἔκτασις, ὅπως καὶ τὸ βάθος τῆς ψυχολογίας καὶ διακρίνεται αὕτη τῶν εἰδικῶν (φυσικῶν καὶ πνευματικῶν) ἐπιστημῶν ὄχι κατὰ τὸ ἀντικείμενον, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀποψιν καὶ τὸν τρόπον ἐρεύνης καὶ ἐρμηνείας τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου καὶ ἀντικειμένου, ἦτοι τῆς αὐτῆς πραγματικότητος. Αἱ εἰδικαὶ ἐπιστῆμαι ἐρευνῶσιν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰς ἰδιότητες, τὰς σχέσεις, τὰς ἀλληλεπιδράσεις κλπ. τῶν ἀντικειμένων καὶ περιεχομένων αὐτῶν καθ' ἑαυτῶν καὶ ἀσχέτως πρὸς ἄλλα. Ἡ ψυχολογία ἐρευνᾷ καὶ ἐρμηνεύει τὰς ἰδιότητας, τὰς σχέσεις, τὰς ἀλληλεπιδράσεις κλπ. τῶν ἀντικειμένων καὶ καταστάσεων ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐν τῷ Ἐγῶ καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει συμβαίνουσαν δι' αὐτῶν ἀλλαγὴν καὶ ἐξέλιξιν.

ζ'. Ἡ φιλοσοφία.

Πλὴν τῶν δύο ὁμοῦς τούτων ἀπόψεων τῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία, οὔτε παρὰ τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων, φαινομένων καὶ καταστάσεων, οὔτε παρὰ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν δημιουργεῖται, ὑπάρχει κατ' ἀνάγκην καὶ ἡ αἰτία καὶ ἡ βάση τὸσον τῆς παρ' ἡμῶν ἀντιλήψεως τῶν ἀντικειμένων καὶ τῆς πραγματικότητος, ὅσον καὶ τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων καὶ φαινομένων. Τὴν αἰτίαν δὲ καὶ βάσιν τῆς τε ὑποκειμενικῆς καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος, τὴν ἐνυπάρχουσαν εἰς τὴν ἀπειρον καὶ αἰωνίαν συνολικὴν ἐκείνην ζωὴν, ἡ ὁποία ἐξ ἀρχῆς ὑπάρχει καὶ ἐξ ἑαυτῆς ἐνεργεῖ, ἐρευνᾷ ἡ φιλοσοφία. Τὰ αὐτὰ λοιπὸν ἀντικείμενα καὶ περιεχόμενα, ἅτινα παρὰ μὲν τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν ὡς καθ' ἑαυτὰ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων λαμβάνονται, παρὰ δὲ τῆς ψυχολογίας ὡς ἐκδηλώσεις τῆς ἀτομικῆς ἡμῶν ζωῆς καὶ τοῦ Ἐγῶ θεωροῦνται, ἐρευνᾷ καὶ ἐρμηνεύει ἡ φιλοσοφία ὡς ἀποκάλυψιν καὶ ἐκδήλωσιν τῆς ἀπεράντου καὶ αἰωνίας ζωῆς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν βάση συμπασης τῆς ὡς φύσεως καὶ ζωῆς, ἡ τῆς ὡς ἐγῶ, ὑπαρχούσης πραγματικότητος. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν αἱ εἰδικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἡ ψυχολογία βασίζονται εἰς τὴν φιλοσοφίαν, δὲν ἀποτελοῦσι μῦλα ταῦτα μέρη αὐτῆς συστατικά, διότι τὸσον τὰ ἀντικείμενα, ὅσον καὶ τὸ ἐγῶ ἡμῶν παρουσιάζουσιν ἰδίας σχέσεις καὶ μορφὰς ἀποτελούσας καθ' ἑαυτὰς ἀντικείμενον ἐρεύνης καὶ ἐρμηνείας. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει καὶ ἡ φιλοσοφία, ἀπὸ ἰδίας ἀπόψεως ἐπεξεργάζεται, ἐρευνᾷ καὶ ἐρμηνεύει τὴν πραγματικότητα συσχετίζουσα τὰ ἐφ' ἡμῶν ἐπιδρώντα ἀντικείμενα καὶ τὰς παρ' ἡμῶν σχηματιζόμενας ἀντιλήψεις πρὸς τὴν γενικωτάτην καὶ ἀληθῆ αἰτίαν αὐτῶν καὶ βάσιν.

Ὅθεν λοιπὸν ἔχομεν σαφῆ τὴν σχέσιν τῆς ψυχολογίας πρὸς τὰς εἰδικὰς ἐπιστήμιας καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ ψυχολογία, κατ' ἀντίθεσιν μὲν πρὸς τὰς λαμβανούσας ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπάρχουσαν πραγματικότητα ἀνεξαρτήτως καὶ καθ' ἑαυτὴν εἰδικὰς ἐπιστήμιας, ἀσχολεῖται εἰς τὰς ἐξ ἀλληλεπιδράσεως τοῦ Ἐγὼ ἡμῶν καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς πρὸς τὴν πραγματικότητα συμβαινούσας ἐν τούτοις ἀλλαγὰς καταστάσεων καὶ ἐξελίξεως, ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ἔχει ὑπ' ὄψιν (περιγράφει συσχετίζει καὶ ἐρμηνεύει) τὸ εἶδος καὶ τὸν τρόπον τῆς διαμορφώσεως καὶ ἐξελίξεως τοῦ Ἐγὼ καὶ τῶν φυσικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν αὐτοῦ πηγαιγόντων, τὰς ἀντιλήψεις περὶ κόσμου καὶ ζωῆς καὶ τὰ ἰδεώδη, εἴτε γενικὰ, εἴτε ἀτομικὰ, χωρὶς νὰ προσβαίῃ εἰς ἐρεῦνας πρὸς τὰς ἀληθεῖς αἰνιγμάτων ταύτων καὶ τὰς κοινὰς αἰτίαις καὶ βίαιαις, εἰς τὰς ὁποίας ἀσχολεῖται ἡ γενικὴ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία. Ὡστε γενικῶς εἰπεῖν, ἡ ψυχολογία ἀσχολεῖται εἰς τὸν τρόπον καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐν τῷ Ἐγὼ ἡμῶν καὶ τῇ συνειδήσει συμβαινουσῶν ἀλλαγῶν καταστάσεων καὶ τῶν φαινομένων ἢ ἐκδηλώσεων τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τὴν ἐν ἡμῖν συμβαινούσαν εἴτε ὡς ἀτόμων, εἴτε ὡς κοινωνίας. Ὡς πρὸς τὰς εἰδικὰς ἐπιστήμιας περιορίζεται εἰς τὰς καταστάσεις τοῦ Ἐγὼ καὶ εἰς τὰς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως, ἐνῶ ὡς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἀποτελεῖ τὴν βίαιαν τῆς περιγραφῆς καὶ ἐρμηνείας τῆς σχηματιζομένης ἐμπειρίας, ἵνα δοθῇ εἰς τὴν τελευταίαν μετὰ τοῦ φυσικοῦ πλήρης καὶ ὁ πνευματικὸς καὶ ψυχικὸς παράγων διὰ τὰς γενικωτέρας συσχετίσεις καὶ τὴν εὑρεσιν τῆς ἀληθείας.

5. Τὸ ὑποκείμενον τῆς ψυχολογίας, κατὰ τὰς γενικὰς αὐτοῦ ιδιότητας καὶ τὰς σχέσεις.

α'. Καθορισμὸς τοῦ ὑποκειμένου τῆς ψυχολογίας.

Ἡ ψυχολογία, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἔχει ὑπ' ὄψιν αὐτῆς τὴν λειτουργίαν καὶ τὰς καταστάσεις τῆς συνειδήσεως μετὰ τῆς ἐξ ἀλληλεπιδράσεως ζωῆς καὶ φύσεως προκυπτούσης ἐξελίξεως ἐν τῷ ψυχικῷ καὶ τῷ πνευματικῷ βίῳ. Ἡ λειτουργία λοιπὸν, ἢ αἱ ὑπὸ διαφόρους μορφὰς (διανοήσεως, ἐπιθυμιῶν, συναισθημάτων καὶ βουλήσεως) ἐκδηλούμεναι λειτουργίαι τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου, ἀποτελοῦσι τὸ ὑποκείμενον τῆς ψυχολογίας.

Ἄλλὰ καὶ ὁ τιοιοῦτος ὁρισμὸς τοῦ ὑποκειμένου τῆς ψυχολογίας, παρ' ὅλην τὴν φαινομενικὴν σταθερότητα, παρουσιάζει παραλλαγὰς

καὶ διαφορὰς ἀντιλήψεων σοβαρὰς, τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ παρίδη ἡ ἱστορία τῆς ψυχολογίας. Οὕτω ὑπὸ τὴν λειτουργίαν, ἢ τὰς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως, ἐννοοῦσι τινὲς μὲν τὴν αὐτογνωσίαν καὶ τὴν παρακολούθησιν δι' αὐτοεμβαθύνσεως παντὸς ἐν ἡμῖν συμβαίνοντος ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ φαινομένου, ἄλλοι δὲ τὰς γινομένας συνδέσεις τῶν παραστάσεων καὶ τῶν ἄλλων ψυχικῶν φαινομένων, ἄλλοι τὸ εἶδος καὶ τὸν τρόπον ἐκδηλώσεως τοῦ ἀτομικοῦ Ἐγὼ καὶ ἕτεροι τέλος τὴν ὑποσυνειδήτως καὶ ὅλως μηχανικῶς καὶ ληθηθότως συμβαίνουσαν ψυχικὴν λειτουργίαν. Ψυχολόγοι τινες πάλιν καὶ φιλόσοφοι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν περὶ μονάδων θεωριῶν τοῦ Leibniz, ἀναγνωρίζουσι ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς συνειδήσεως, τὴν ἰδιότυπον καὶ ἰδιότροπον ἐκδήλωσιν τῆς ἰδιαζούσης εἰς τὸν ἄνθρωπον μονάδος, τῆς ψυχῆς δῆλαδή, τὴν ὁποίαν δὲν λαμβάνουσι ὑπ' ὄψιν των ὡς οὐσίαν, ἀλλ' ὡς ἕτερόν τι καὶ ἀσχετόν πρὸς τὴν ὑποκειμένην εἰς ἀλλαγὴν καταστάσεων ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ διὰ μηχανικῶν ἐπιδράσεων καὶ σχέσεων, ὕλην.

Αἱ διαφοραὶ αὗται καὶ αἱ παραλλαγαὶ εἰς τὸ ὑποκείμενον τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης ὀφείλονται κυρίως εἰς τὰς ἰδιότητας τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου ἐν γένει. Κατὰ τὰς ἰδιότητας ταύτας, ἡ λειτουργία τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἐξέλιξις, ἐπειδὴ συμβαίνουσι, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀρρήκτως συνδεδεμένου παρελθόντος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοὺς περιορισμοὺς τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς διαπλάσεως καὶ ἐν γένει τῶν συνθηκῶν ἐκ φύσεως καὶ ζωῆς, διὰ τοῦτο φέρουσι μὲν ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος, λαμβάνουσι δὲ μορφήν ἀνάλογον πρὸς τὸν βαθμὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς ἐξελίξεως, ἅτινα κανονίζονται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰρημένων περιορισμῶν. Εἰς τὸν ἀτομικὸν βίον, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, καθ' ἣν ἀρχεται ἡ ἀλληλεπίδρασις ἡμῶν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ πρὸς τὴν φύσιν, ἐπαναλαμβάνεται ἡ κατὰ στάδια ἐξέλιξις τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου διατηροῦσα καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν πορείαν τὰ στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος, διὰ τοῦ ὁποίου ἀφομοιοῦνται καὶ λαμβάνουσι ἰδιαίτουσαν μορφήν αἱ ἐξ ἐπιδράσεως ζωῆς καὶ φύσεως σχηματιζόμεναι ἀντιλήψεις. Τὴν τοιαύτην ἐξέλιξιν ἐπιταχύνει καὶ καθιστᾷ κατ' εὐθείαν προοδευτικὴν ἢ ἀγωγὴν, ἢ ἐκπαίδευσιν καὶ ἢ ἐπιστημονικὴν μύρφωσιν, ὁπότε τὰ ἐκ τῆς πείρας ἐμπόδια καὶ αἱ πλαγιοδρομίαι δὲν λαμβάνουσι χώραν. Ἐὰν ὁμως δὲν ἤθελε λάβῃ χώραν τοιαύτη ἀγωγή, ἐκπαίδευσιν καὶ ἀνάπτυξιν, τότε ἡ ἐξέλιξις τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου ἀκολουθεῖ τὴν φυσικὴν αὐτῆς πορείαν ἀπὸ τῆς πρωτοτόνου καὶ μυθολογικῆς ἢ μυθοπλαστικῆς καταστάσεως πρὸς τὴν ἐκσυνηθιστοῦ καὶ

ἐμπειρικὴν ἀντίληψιν τῆς τε ἀντικειμενικῆς διασχοῦσης πραγματικότητος καὶ τῆς ἐν ἡμῖν συμβαινούσης λειτουργίας συνειδήσεως.

Ὅ,τι συμβαίνει εἰς τὸν ἀτομικὸν βίον, τὸ αὐτὸ λαμβάνει βεβαίως χώραν καὶ εἰς τὸν κοινωνικὸν ἢ συνολικὸν τοιοῦτον. Καὶ αἱ κοινωνίαι, ὅπως καὶ τὰ άτομα, δι' ἀδιαλείπτου ἀλληλεπιδράσεως πρὸς τὴν ζωὴν καὶ πρὸς τὴν φύσιν ἐξελλίσσονται κατὰ τὰς ἀντιλήψεις καὶ τὰ ἰδεώδη αὐτῶν, ἐνῶ διατηροῦσι τὰ στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος καὶ ἐπὶ τῇ βίωσι τούτων καὶ τοῦ εἴδους καὶ τοῦ τρόπου τῶν ἀλληλεπιδρώντων περιγεγόντων δίδουσι τὴν ἰδιουσίαν εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν καὶ εἰς τὰ ἰδεώδη. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ δυνεκεῖς ἀλληλεπιδράσεις καὶ αἱ σχέσεις τῶν διαφόρων κοινωνιῶν πρὸς ἀλλήλας, ὅπως καὶ ἡ διὰ τῆς διαπαιδαγωγήσεως συμβαινούσα προοδευτικὴ ἐξέλιξις καὶ ἡ ἀθηναιστικὴ τοῦ συνόλου, δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἀπὸ τῆς πρωτογένου καταστάσεως ἐπακλήψιν τῆς πορείας τῆς ἐξελίξεως. (Ὁλγ' ἦτων ἕως ὑπὸ τύπον παρελθόντων, προλήψεων, δεισιδαιμονιῶν κλπ. διατηροῦναι τὰ στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος ἐκδηλούμενα κατὰ διαφόρους τρόπους καὶ εἰς τὰς ἄλλας μὲν ἀντιλήψεις γενικῶς, κυρίως ὅμως εἰς τὰς περὶ ψυχῆς, ψυχικῶν φαινομένων κλπ. τοιαύτας. Ὅπως διατηρεῖται ἡ ἀντίληψις περὶ ψυχῆς ὡς οὐσίας, ἐνῶ ὑπάρχει ἡ ἔννοια ἐσωτερικῆς τινοῦ αἰσθήσεως, ἢ ἡ ἔννοια τῆς συνειδήσεως ὡς ἐνωτικῆς λειτουργίας ὅλων τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ καταστάσεων, ἢ ἔννοια τοῦ ψυχικοῦ φαινομένου, καὶ ἡ ἀντίληψις τέλος περὶ ἐκδηλώσεως τῆς ζωῆς ὑπὸ τύπον ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου. Ἀπόδειξιν τούτου ἀποτελοῦσι καὶ αἱ δύο ἔννοιαι «ψυχῆς» καὶ «πνεύματος», αἱ ὁποῖαι συνωπιάχουσι, καὶ παρ' ὅλην τὴν ταυτέτητα, ἣν ἔχουσιν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, λαμβάνονται ἐν ταύταις ὑπὸ δύο διαφορῶν ἐκδοχάς. Ἡ ψυχὴ κυρίως ἀντιπακρίνεται πρὸς ἰλικόν τι ἢ πρὸς λειτουργίας λαμβανούσας χώραν ἐν τῷ σώματι καὶ διὰ τούτου ἐκδηλουμένας, ἐνῶ τὸ πνεῦμα ἀντιπροσωπεύει ἄβλάν τι καὶ ἀνεξίτητον τοῦ σώματος καὶ τῶν αἰσθήσεων. Εἰς τὴν διάκρισιν ταύτην ὁμοίεται ἄλλως τε καὶ ἡ διάκρισις τοῦ βίου εἰς ψυχικὸν καὶ πνευματικόν. Λόγω τῶν τοιούτων ἰδιοτήτων τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ψυχολογίας ὅπως καὶ αὐτὴ αὕτη δὲν ἔλαβον ἀνεκμάθεν σταθερὰν ἐπιστημονικὴν μορφήν. Περιοριζομένη εἰς τὴν αὐσίαν τῆς ψυχῆς ὑπὸ τε τὴν μυθολογικὴν, τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν μεταφυσικὴν αὐτῆς μορφήν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τῆς καὶ τὰς λειτουργίας τὰς πνευματικὰς, αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο ἀνεξίτητοι ψυχοσωματικῶν ἐπιδράσεων. Ἄλλ' αἱ λειτουργίαι αἱ πνευματικαί, ὡς ἀπέδειξεν ἀργότερον ἡ ἐπιστήμη, δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ λειτουργία τῆς συνειδή-

σεως και ὡς τοιαῦται ὑπόκεινται εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης. Μὲ ἄλλας λέξεις εἰς τὴν ἰδιότητα τοῦ ὑποκειμένου τῆς ψυχολογίας, τὸ ὁποῖον λόγῳ τοῦ ἀνεξαρτήτου πρὸς μηχανικὰς σχέσεις ὑφίσταται ἀνάλογον πρὸς τὸ εἶδος και τὸν τρόπον τῆς ψυχικῆς και πνευματικῆς ἐξελίξεως ἐκάστου ἐπεξεργασίαν, ὀφείλεται ἢ μὴ σταθερότης τοῦ ὑποκειμένου τῆς ψυχολογίας. Διὰ τοῦτο δέ, τόσον ἢ ἔννοια περὶ οὐσίας ψυχῆς κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν ὕλην ὑπάρχει και ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὰς ἀντιλήψεις ἐκάστης κοινωνίας και ἀτόμου, ὅσον και ἄλλαι πλείοται ὑποθέσεις δυνάμεναι και καθ' ἑαυτὰς ἀκριβῶς νὰ ἀποτελέσωσιν ὑποκείμενον ψυχολογικῆς μελέτης και ἐμβαθύνσεως εἰς τὰ κατὰ τὴν συμβαίνουσαν ἐξέλιξιν.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ψυχολογία μᾶλα ταῦτα, ἐν τῇ ἐρεύγῃ τοῦ εἶδους και τοῦ τρόπου λειτουργίας συνειδήσεως και ἐν τῇ παρακολουθήσει τῆς συμβαινούσης ἐξελίξεως τοῦ ψυχικοῦ και τοῦ πνευματικοῦ βίου, εὔρε τὴν ἀπαιτούμενην σταθερότητα τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆς. Τὰς τοιαύτας ἢ τοιαύτας ἀντιλήψεις περὶ λειτουργίας συνειδήσεως και πνευματικῆς ζωῆς ἀποδίδει εἰς ἰδιότητας τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆς τοῦ νὰ ὑφίσταται τοῦτο τοὺς ἐν τῇ ἀτομικῇ συνειδήσει ζηθέντας περιορισμούς, τὴν προοδευτικὴν ἐξέλιξιν και τοῦ νὰ συμβαδίζῃ πρὸς τὰς περὶ κόσμου και ζωῆς ἀντιλήψεις τῆς συνολικῆς ζωῆς ἢ κοινωνίας. Ἄλλὰ, πλὴν τούτων, ὁ ψυχικὸς και ὁ πνευματικὸς βίος παρουσιάζει και ἑτέρας ἰδιότητας, ἀφ' ἑνὸς μὲν κατὰ τὸν τρόπον ἐκδηλώσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατὰ τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν ὑπὸ τύπον ἀτομικῆς συνειδήσεως και κοινωνικῶν ἀντιλήψεων ἐκδηλώσεων τῆς ἐν γένει ζωῆς.

Κατὰ τὸν τρόπον ἐκδηλώσεως ὁ ψυχικὸς και πνευματικὸς βίος ἐμφανίζεται τὸ μὲν ὡς ἀτομικὴ συνείδησις, τὸ δὲ ὡς ἀντιλήψεις περὶ κόσμου και ζωῆς ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ.

β'. Ἡ ἀτομικὴ συνείδησις και αἱ ἰδιότυποι λειτουργίαι αὐτῆς.

Ἡ ἀτομικὴ συνείδησις, προῖόν ἰδιοτρόπου ἐκδηλώσεως τῆς ζωῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, παρουσιάζει, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶδος και τρόπον λειτουργίας ἰδιότυπα και ἰδιόμορφα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀντικείμενον και περιεχόμενον, ἐφ' οὗ γίνεται ἢ τοιαύτη λειτουργία. Ἐμβαθύνοντες εἰς τὰ κατὰ τὸ εἶδος και τὸν τρόπον τῆς τοιαύτης ἰδιοτύπου λειτουργίας τῆς συνειδήσεως εὐρίσκομεν ὅτι ἔχομεν κατ' ἀρχὰς ἐκιδράσεις, εἴτε τῶν ἀντικειμένων και τῶν καταστάσεων αὐτῶν ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων, εἴτε τοῦ παρελθόντος, ἦτοι τῶν παραστάσεων (ἀντικειμένων και ἔννοιῶν, συναισθημάτων, ἐπιθυμιῶν, βουλήσεων, ὀρμῶν κλπ.) Ἐπειδὴ δ' οὐδεμία

τῶν τοιούτων ἐπιδράσεων ἔρχεται ἢ εὐρίσκεται μόνη, ἀλλὰ πάντοτε ἔχομεν δύο ἐπιδράσεις τῶν αὐτῶν, ὁμοίων ἢ διαφορῶν ἀντικειμένων ἢ παραστάσεων, ἐκ τῶν ὁποίων διακρίνομεν καὶ ἐξαίρομεν τὴν μὲν διὰ συγκρίσεως πρὸς ἄλλας, διὰ τοῦτο διάκρισις καὶ σύγκρισις ἐπιδρώντων ἀντικειμένων ἢ παραστάσεων εἶναι ὁ πρῶτος καὶ θεμελιώδης τρόπος λειτουργίας τῆς συνειδήσεως. Ἡ διάκρισις ὅμως καὶ ἡ σύγκρισις φέρουσι κατ' ἀνάγκη καὶ εἰς συνθέσιν (γάλα, χιῶν=λεικὰ) καὶ εἰς σύνδεσιν τῶν ἀντικειμένων, καταστάσεων καὶ παραστάσεων κατὰ χρόνον, τόπον, ὄνομα κλπ. Εἰς τὴν λειτουργίαν δὲ ταύτην προστίθεται καὶ ἕτερον ἰδιότυπον εἶδος λειτουργίας, ὁποῖον εἶναι ἡ διατύπωσις, ἤτοι ἡ γλωσσοκίνητικὴ ἢ ἄλλη ἐκφραστικὴ μυσικὴ κίνησις. Λαμβάνοντες λοιπὸν ὑπ' ὄψιν τὴν δι' ἐρεθισμῶν ἐξωτερικῶν, ἢ σωματικῶν καὶ κιναισθητικῶν καὶ δι' ἐπιδράσεων ἐν γένει ἀντικειμένων καὶ παραστάσεων προκαλουμένην λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως καὶ ἀναλύοντες ταύτην, εὐρίσκομεν τὸ ἰδιότροπον αὐτῆς εἰς τὸ διακρίνειν διὰ συγκρίσεως, εἰς τὸ συγκρίνειν κατὰ τὴν διάκρισιν, εἰς τὸ συνδέειν καὶ συνδέειν διὰ τούτων καὶ εἰς τὸ διατυπῶναι καὶ ἐκφράζεσθαι. Τὸ περιεχόμενον τῶν τοιούτων διακρίσεων, συγκρίσεων, συνθέσεων, συνδέσεων καὶ διατυπώσεων, αἱ ὁποῖαι δὲν διαδέχονται ἀλλήλας ἀλλὰ μὰ οἰαδήποτε αὐτῶν προκαλεῖ τὰς λοιπὰς, ἀποτελοῦσιν ἐπιδράσεις ἀντικειμένων, καταστάσεων τοῦ ἐγὼ καὶ παραστάσεων. Αἱ ἐπιδράσεις αὗται ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν προκαλοῦσιν ἀντίδρασιν (reaction) ἐξ ἡμῶν καὶ αἱ ἀντιδράσεις φέρουσιν εἰς ἀντεπίδρασιν ἡμῶν, ἤτοι ἐπίδρασιν τοῦ ἐγὼ ἡμῶν ἐπὶ τοῦ ἐρεθισμοῦ καὶ τοῦ προκαλοῦντος λειτουργίαν συνειδήσεως ἀντικειμένου. Πχ. τὸ γάλα ἐπιδρῶν ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν προκαλεῖ διὰ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως α) διάκρισιν τοῦ ἐπιδρῶντος ἀντικειμένου ἀπὸ τὰ λοιπὰ τοιαῦτα ἐπίσης ἐπιδρῶντα β) διάκρισιν ἀπὸ τὰς παραστάσεις, ὡς ἐσχηματίσαμεν περὶ αὐτοῦ ἐν τῷ παρελθόντι γ) διάκρισιν παραστάσεων, διαθέσεων, ἐπιθυμιῶν, βουλήσεων, ἐνεργειῶν κλπ. ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐπιδρῶν ἀντικείμενον. Αἱ τοιαῦται δὲ διακρίσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀδύνατον νὰ λάβωσι χώραν ἄνευ συγκρίσεως, φέρουσιν εἰς συνθέσεις καὶ συνδέσεις τῆς παρουσίας ἐπιδράσεως πρὸς τοιαύτας ἐκ τοῦ παρελθόντος καὶ ἀνανεώνουσι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰς παραστάσεις, προκαλοῦσαι συγχρόνως ἀντίδρασιν ἐκ μέρους ἡμῶν, τὴν ὁποῖαν ὀνομάζομεν ἐπιθυμίαν, καὶ ἀντεπίδρασιν, ἤτοι βούλησιν καὶ πρᾶξιν ἢ ἐνέργειαν ἐκ μέρους ἡμῶν.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον λοιπὸν ἐξηγεῖται ἡ σχέση καὶ τὸ ἀλληλένδετον παραστάσεων, συναισθημάτων, ἐπιθυμιῶν καὶ βουλήσεων, πράγ-

ματα, τὰ ὁποῖα ἐνομίζοντο ἄλλοτε δυνάμεις ἀνεξάρτητοι ἢ φαινόμενα ψυχικὰ δυσερμήνευτα, ἐφ' ὅσον ἡ λειτουργία τῆς συνειδήσεως ἦτο ἄγνωστος ἢ καθωρίζετο εἰκονικῶς καὶ μεταφορικῶς, ὅπως «σύνολον παραστάσεων», «δωμάτιον ὅπου ἀναβαίνουνσι καὶ καταβαίνουνσι αἱ παραστάσεις» (Herbart) «ὄπτικόν πεδίων καὶ συνδετικὸς εἰρμός» (W. Wundt) κλπ. Ἐχομεν οὖτοι τὰς θεμελιώδεις ιδιότητες τῆς λειτουργίας ἀτομικῆς συνειδήσεως, ἧται τοῦ διακρίνειν, συγκρίνειν, συνθέτειν, συνδέειν καὶ διατυπῶσαι ἐπιδράσεις τῶν ἀντικειμένων καὶ παραστάσεων, ἀντιδράσεις τοῦ Ἐγὼ καὶ ἀντεπιδράσεις αὐτοῦ. Ἐπομένως ἀμφιβολία περὶ τῆς πλήρους συμφωνίας καὶ συμπτώσεως τῆς συνειδήσεως πρὸς τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἰδιότυπον καὶ ἰδιόμορφον, τὸ ὁποῖον καλοῦμεν συνήθως ψυχὴν, δὲν ὑπάρχει. Ἐρμηνεύονται οὕτω καὶ τὰ συνήθως δυσεπίλυτα προβλήματα τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς συνδέσεως τῶν παραστάσεων (association), τῆς προσοχῆς, τῶν ἐπιθυμιῶν κλπ.

γ'. Ὁ ἐν γένει πνευματικὸς βίος. Ἰδιότητες αὐτοῦ.

Ἄλλ' αἱ προκαλοῦσαι λειτουργίαν συνειδήσεως ἐπιδράσεις δὲν εἶναι ἀπλαῖ, οὔτε προέρχονται ἀπλῶς ἐκ τῶν ἐρεθισμῶν τῶν ἀντικειμένων ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων νεύρων. Ἐγκλείουσι πᾶσαν ἐντύπωσιν ἡμῶν σχηματισθεῖσαν κατὰ τὸ παρελθόν, ὡς καὶ πᾶσαν ἐντύπωσιν ἢ ἔννοιαν σχηματισθεῖσαν ἐκ γλωσσικῆς, διδακτικῆς ἢ ἄλλου εἶδους ἐπιδράσεως τῆς κοινωνίας. Ἐπειδὴ δ' αἱ προκαλοῦσαι τὴν λειτουργίαν συνειδήσεως ἐπιδράσεις προέρχονται, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ φυσικοῦ τινος περιβάλλοντος καὶ ἀντικειμένων ὑποστάντων μεταβολῆν τῆς μορφῆς ἢ οὐσίας των δι' ἐπιδράσεως τοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις εἶναι ἀντεπίδρασις τις τῆς κοινωνίας ὀλοκλήρου πρὸς τὴν ἐπιδρῶσαν φύσιν, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον διὰ τῶν προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν, διὰ τῶν ἠθῶν, διὰ τῶν ἐθίμων, διὰ τῆς πολιτειακῆς καὶ κοινωνικῆς ὁργανώσεως, διὰ πάντων τέλος τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν ἰδεωδῶν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, τῶν ἐκδηλουμένων διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐργασίας ἐπιδρᾷ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ ἀτόμου, διὰ τοῦτο εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως εἴτε ποσοτικῶς, εἴτε ποιοτικῶς, κανονίζει γενικωτέρα τις καὶ συνολικὴ συνείδησις. Ἡ ἀτομικὴ συνείδησις, δυναμικὴ τὸ κατ' ἀρχάς οὕσα διὰ τῆς λειτουργίας αὐτῆς ἀναπτύσσει τὸ ἀτομικὸν καὶ διατελεῖ ὑπὸ τὴν διαρκῆ ἐπίδρασιν τῆς συνολικῆς συνειδήσεως. Αὕτη ἐκδηλουμένη εἰς τὴν συγκρότησιν, τὴν συνεργασίαν καὶ εἰς τὴν ὁργάνωσιν ἐν γένει τῶν ἀτόμων, ἅτινα συγκαταλέγονται εἰς κοινωνίαν, παρουσιάζ-

ζει τὸν αὐτὸν τρόπον λειτουργίας καὶ ἐκδηλοῦται καθ' ὅμοιον πρὸς τὴν ἀτομικὴν συνειδήσιν τρόπον. Ἡ κοινωνία, ἔφ' ὅσον συγκροτεῖται ἐξ ἐνσυνειδήτων ἀτόμων, ὑφίσταται ὡς σύνολον τὴν ἐπίδρασιν τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς, ἥτοι τοῦ παρελθόντος. Ἐκ τῶν τοιούτων ἐπιδράσεων τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ζωῆς, προκαλοῦνται αἱ ἀντιδράσεις αὐτῆς, αἱ ὁποῖαι ἐκδηλοῦνται δι' ἀντιλήψεων περὶ κόσμου καὶ ζωῆς καὶ διὰ τῶν ἰδεωδῶν καὶ τάσεων, ἐκ τῶν τοιούτων δ' ἐπιδράσεων καὶ ἀντιδράσεων προκύπτουσιν αἱ ἀντεπιδράσεις καὶ ἀντενέργειαι, αἵτινες ὑπὸ μορφὴν συνεργαζομένου τινὸς συνόλου πρὸς ὄρισμένον σκοπὸν προερχόμενον ἐκ τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν ἰδεωδῶν, καὶ δι' ὄρισμένων μέσων ἐκδηλοῦνται εἰς τὰ ἔργα καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς ὀργανωμένης καὶ ἐνσυνειδήτου κοινωνίας. Καὶ ἡ διείρησις, ἡ σύγκρισις, ἡ σύνθεσις, ἡ σύνδεσις καὶ ἡ διατύπωσις ἐκδηλοῦνται εἰς τὴν γενικωτέραν καὶ συνολικὴν ταύτην μορφήν τῆς συνειδήσεως ἂν λήθωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς εἰς τὰς κοινωνικὰς συνεργασίας καὶ ὀργανώσεις ἐνυπάρχοντας σκοποὺς καὶ τὰ μέσα, ἂν ἐμβλαδύνωμεν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ παρελθόντος ὑπὸ μορφήν παραδόσεων καὶ ἱστορίας καὶ ἂν ἐγκύβωμεν εἰς τὴν διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐξελέξεως ταύτης ἐκδήλωσιν τῆς διατυπώσεως. Αἱ διὰ τῆς γλώσσης ἐπιδράσεις τοῦ παρόντος, αἱ διὰ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν παραδόσεων ἐπιδράσεις τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐπιδράσεις ἐκ τῆς φύσεως ὡς ἐκδηλοῦνται εἰς τὰς εὐκολίας ἢ δυσκολίας κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς αὐτοσυντηρησίας, προκαλοῦσι τὴν λειτουργίαν ὁμαδικῆς συνειδήσεως, ἥτις ποιοτικῶς οὐδόλως διαφέρει τῆς δυναμικῆς αὐτῆς πηγῆς, τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως.

Ὁὕτω καθοριζόμενον σαφέστερον τὸ ὑποκείμενον τῆς ψυχολογίας, ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς τε ἀτομικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως περιορίζεται. Αἱ ἰδιότητες τῆς διακρίσεως, συγκρίσεως, συνθέσεως, συνδέσεως καὶ διατυπώσεως ἐμφανίζονται εἰς πᾶσαν μορφήν συνειδήσεως, ἥτις λόγῳ τοῦ προσιδιάζοντος τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τῆς ἀναποσπιάστου συνδέσεώς της πρὸς τὸν σωματικὸν ὀργανισμόν, λαμβάνεται καὶ ὡς Ἐγὼ καὶ ὡς οὐσία. Πλὴν τῶν ἰδιοτήτων ὅμως αὐτῆς τούτων ἢ ὡς συνειδήσις καὶ ὡς ἀντιλήψεις περὶ κόσμον καὶ ζωῆς καὶ ἰδεώδη ἐκδηλουμένη ζωῆ, παρουσιάζει καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐξελίσκεσθαι καὶ ἀναπτύσσεσθαι, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν νὰ ἀσχοληθῶμεν ἰδιαιτέρως.

Συνοψίζοντες τὰνωτέρω λοιπόν, ἔχομεν, ἄφ' ἑνὸς μὲν ὡς ὑποκείμενον τῆς ψυχολογίας σταθερὸν καὶ ἀδιείσειστον, τὴν ὑπὸ μορφήν λειτουργούσης ἀτομικῆς συνειδήσεως καὶ πνευματικοῦ καὶ ψυχικοῦ βίου ἐκδηλουμένην ζωὴν, ἄφ' ἑτέρου δ' ἰδιότητος τοῦ ὑποκειμένου τού-

του, ὅποια εἶναι: 1) ἡ δυναμικὴ μορφή τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως ἡ εὐρισκομένη εἰς συνεχῆ καὶ ἀδιάλειπτον ἀλληλεπίδρασιν πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τὴν ζωὴν 2) ἡ ἰδιότυπος λειτουργία τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως τοῦ διακρίνειν, συγκρίνειν, συνθέτειν, συνδέειν καὶ διατυπώνειν πᾶν ὅ,τι ἔλαβε χώραν ἐν τῷ παρελθόντι πρὸς τὰ ἐν τῷ παρόντι συμβαίνοντα, 3) ἡ ἰδιότης τοῦ νὰ κατορθώσῃ διὰ τούτων νὰ χωρῇ καὶ ἐξελισσηται ἐκ τῆς ἀπλῆς λειτουργίας εἰς τὴν σύνθετον καὶ πολυμερῆ σύνδεσιν, σύνθεσιν, διάκρισιν, σύγκρισιν κλπ. 4) ἡ ἰδιότης τοῦ νὰ ἐκδηλωθῇ ἡ οὕτω λειτουργοῦσα ἀτομικὴ συνείδησις καὶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ἐγὼ καὶ ἀτομικὴ συνείδησις, ἀφ' ἑτέρου δ' ὡς ἀντιλήψεις περὶ κόσμου καὶ ζωῆς καὶ ἰδεώδη πληροφοροῦντα περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐξελίξεως καὶ ἀναπτύξεως των διὰ τῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, διὰ τῆς μυθολογίας καὶ τῆς θρησκείας, διὰ τῆς τέχνης τέλος καὶ τῆς συγκροτήσεως τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ πολιτειακοῦ βίου.

6. Ἐξέλιξις καὶ στάδια αὐτῆς

α'. Ὅρισμός τῆς ἐξελίξεως τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐξελίξεως ἐφαρμοζομένη εἰς τὰ κατὰ τὸν ψυχικὸν καὶ τὸν πνευματικὸν βίον, σημαίνει τὴν ἀπὸ κατάστασεως εἰς ἑτέραν κατάστασιν καὶ ἀπὸ ἀντιλήψεως εἰς ἑτέραν ἀντίληψιν ἐξακολουθητικὴν πορείαν τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, τὴν συμβαίνουσαν ἐξ ἀλληλεπίδρασεως τῆς συνειδήσεως ἢ τῆς ὁμαδικῆς ζωῆς πρὸς τὴν ἐν γένει ζωὴν καὶ πρὸς τὴν φύσιν. Ἐτερον γνῶρισμα τῆς ἐννοίας τῆς ἐξελίξεως τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου, εἶναι καὶ ἡ ἰδιότυπος πρόοδος εἰς τὰς ἀντιλήψεις, τὰ ἰδεώδη καὶ τὰς τάσεις ἢ βουλήσεις, ἢ συμβαίνουσα κατὰ διαρκῆ ἐπίδρασιν τοῦ παρελθόντος, τὸ ὅποion μεταδίδει πάντα τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ εἰς τὸ διὰ τῆς ἐξελίξεως ἐρχόμενον εἰς φῶς νέον. Διὰ τῆς τοιαύτης ἀλληλεπίδρασεως ἢ ὑπάρχουσα κατάστασις τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς προσλαμβάνει νέα στοιχεῖα πρὸς τὰ ὅποια ἀλληλομοιοῦται καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μετασηματιζομένη, παρουσιάζει καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς δημιουργικότητος ἐν τῇ ἐξελίξει (πρβλ. Bergson, W, Wundt). Ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξ ἀλληλεπίδρασεως προκύπτουσα καὶ αὐτοδημιουργομένη ἐξέλιξις ἀποβαίνει καὶ δημιουργικὴ, διότι καὶ αὕτη αὕτη ὡς κατάστασις τις ἐκάστοτε, συντείνει εἰς τὴν κατ' ἄλλον τρόπον λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως καὶ ἀλληλεπίδρασιν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ πρὸς τὴν φύσιν. Διὰ